

ANADOLU ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ SÜTUNLU CADDELERİNİN ANTİK ŞEHİRCİLİK KAVRAMI İÇİNDEKİ YERİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Doç. Dr. Ayşe Fatma EROL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

ayse.erol@hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7992-7236

Gönderim Tarihi: 19.12.2019 Kabul Tarihi: 26.12.2019

Alıntı: EROL, F. A. (2019). Anadolu Roma İmparatorluk Dönemi Sütunlu Caddelerinin Antik Şehircilik Kavramı İçindeki Yeri, *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 1(1), 11-22.

ÖZ: Roma İmparatorluğu için M.S. 1. ve 2. yüzyıllar Pax Romana, diğer deyişle barış dönemi olarak anılmaktadır. Sözü edilen yüzyıllarda Roma'nın ele geçirdiği ve eyalet haline dönüştürdüğü coğrafyalarda ekonomik refah seviyesi yükselmiş ve bunun yansımaları kent mimarisinde farklı yapı tiplerinin ortaya çıkmasıyla kanıt bulunmuştur. Sütunlu caddelerin inşası da bu dönemde başlamış olup, her iki kenarında sütunlu mimariyle biçimlenen portikoların uzandığı geniş cadde tasarımları ortaya çıkmıştır. Sütunlu caddeler anıtsal mimarisi ve bu mimari içinde yer bulan heykellerle, Roma İmparatorluğu'nun propaganda aracı olarak mimari repertuarı kullanarak güç ve kudretini gösteren simgeler haline gelmiştir. Bu tür anıtsal yapılar Roma toplumunun gösteriş ve ihtişama düşkün olan felsefesiyle de örtüşen bir çizgi göstermektedir. Sözü edilen portikoların arkasında belli aralıklarla dizilmiş olan mekânlar hem üretim hem de satış amacına hizmet veren ve bu bağlamda caddeye daha işlevsellik kazandıran dükkanları oluşturmaktadır. Portikolarda yer alan sütunlar arasında ise yüksek kaideler üzerine yerleştirilen, kentin yüksek rütbeli memurlarının ve kentin ileri gelen kişilerinin heykelleri bulunmaktadır. Bu çalışmayla, Anadolu'nun Akdeniz bölgesi kapsamında kalan antik dönem bölge adlandırmalarıyla Lykia, Pamphylia ve Kilikia bölgesi kentlerinde yer alan sütunlu cadde örnekleri, buldukları kentlerde antik dönem kent planlaması bağlamında konularıyla ele alınarak, antik şehircilik kavramı içindeki yerlerine ışık tutacak verilerin sunulmasını hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Antik Şehircilik, Anadolu, Roma İmparatorluğu, Sütunlu cadde

Colonnaded Streets of Roman Imperial, Anatolia and Their Place in the City Planning of the Antiquity

ABSTRACT: The 1st and 2nd centuries A.D. for the Roman Empire are called as the Pax Romana, i.e. an era of peace. In those centuries, the areas conquered by the Roman Empire and later turned into provinces became more prosperous. This also manifested itself in the emergence of different structures in urban architecture. The building of colonnaded streets began in this period. These were wide streets designed as large porticoes with columns erected on both sides. These colonnaded streets were also decorated with statues, and altogether they represented a propaganda means for the Roman Empire with their monumental nature. They attested to the power and might of Rome through the use of architecture. These monumental structures were also in line a Roman philosophy that valued vanity and grandiose. Behind the aforementioned porticoes, there were series of dedicated areas for production or sales related activities, and were used by shops to make the street more of a commercial space. Between the columns in these porticoes, there were statues of high ranking officers or prominent individuals of that city, placed upon high pedestals. This study aims to evaluate these colonnaded streets within the context of city planning of the antiquity in the following regions of the Ancient Mediterranean Anatolia: Lykia, Pamphylia and Kilikia.

Keywords: City planning in the Antiquity, Anatolia, Roman Empire, Colonnaded streets

Giriş

Roma mimarisi kent planlamasında önemli bir yere sahip olan sütunlu caddeler, Roma'nın özellikle Doğu Eyaletleri kent planlamasının karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu dışında Kuzey Suriye ve Kuzey Afrika Roma yerleşimlerinde sütunlu caddelerin varlığına kanıt oluşturacak örnekler kalıntılarıyla günümüze kadar ulaşmış olup bu caddelerin en güzel örneklerine merkezi Roma'da değil, Roma'nın özellikle doğu eyaletlerinde rastlanmaktadır. M.Ö. 190 yılında Anadolu'da gerçekleşen Magnesia Savaşı'nda Seleukos kralı III. Antiochos'un Roma'ya yenilmesi, Roma'yı Doğu Akdeniz Bölgesi'nde lider duruma getiren en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Roma Cumhuriyeti, III. Kartaca savaşının sonunda M.Ö. 146 yılında Afrika Eyaleti'ni (Provincia Africa) (İplikçioğlu, 2007, s. 82), M.S. 64/63 yılında Syria (Suriye) eyaletini kurmuştur. Roma Cumhuriyet Döneminde Anadolu'da; M.Ö. 129 yılında Asia eyaletini, M.Ö. 63 yılında Kilikia eyaletini, M.S. 43 yılında Lykia eyaletini ve M.S. 74 yılında yeniden yapılan düzenlemeler kapsamında Lycia- Pamphylia eyaletini kurmuştur (Tekin, 2008, s. 223).

Roma İmparatorluğu için M.S. 1. ve 2. yüzyıllar Pax Romana¹ dönemi olarak anılmaktadır. Sözü edilen yüzyıllarda Roma'nın ele geçirdiği ve eyalet haline dönüştürdüğü coğrafyalarda ekonomik refah seviyesi yükselmiş ve bunun yansımaları kent mimarisinde farklı yapı tiplerinin ortaya çıkmasıyla kanıt bulmuştur. Sütunlu caddelerin inşası da bu dönemde başlamış olup her iki kenarında sütunlu mimariyle biçimlenen portikoların uzandığı geniş cadde tasarımları ortaya çıkmıştır. Sütunlu caddeler anıtsal mimarisi ve bu mimari içinde yer bulan heykellerle, Roma İmparatorluğu'nun propaganda aracı olarak mimari repertuarı kullandığı güç ve kudretini gösteren simgeler haline gelmiştir. Bu tür anıtsal yapılar Roma toplumunun gösteriş ve ihtişama düşkün olan felsefesiyle de örtüşen bir çizgi göstermektedir. Sözü edilen portikoların arkasında ise belli aralıklarla dizilmiş olan kapılar dükkân girişlerini oluşturmakta, dükkânlarda hem üretim hem de satış yapılabilmektedir. Dükkânlarla birlikte ticari aktivitelerin de yürütüldüğü bir işlevsellik kazanan caddeler, kent planı içinde gerek konumları ve gerekse taşıdıkları fonksiyonlarla odak noktaları ve atraksiyon merkezleri olmuşlardır. Portikolu kısımda yer alan sütunlar arasında ise yüksek kaideler üzerinde kentin yüksek rütbeli memurlarının ve kentin ileri gelen kişilerinin heykelleri sergilenmektedir.

Sütunlu caddelerin portikoları ne Hellenistik Dönem Yunanistan'ında olduğu gibi ayrı yapılar² şeklinde düzenlenmiş ne de Roma Erken İmparatorluk Döneminde olduğu gibi bazı yapıların önüne bağımsız olarak inşa edilmiştir (Boethius & Perkins, 1971, s. 282). Hellenistik Dönemde Yunanistan'da Olythos, Anadolu'da Priene³. Miletos gibi kentlerde bazı sokaklar geniş tutularak ana arter oluşturacak bir tasarım bulunmakla birlikte, genişlikleri 7-8 metreyi geçmemektedir.

Caddelerin portikolarla daha işlevsel hale dönüştürülmesi fikri M.Ö. 1. yüzyılda Roma'da ve Ostia'da (Roma'nın liman kenti) görülmekle birlikte (Boethius & Perkins, 1971, s. 281), sözü edilen merkezlerde caddelerin arkasında yer alan dükkânların önüne portikolar eklenmiş olup cadde ayrı bir mimari birim olarak yer bulmuştur. Roma İmparatorluk Döneminde örneklerini bildiğimiz sütunlu caddeler ise hem genişlikleriyle hem de cadde ile portiko fikrinin bütünleşmesiyle oluşan bir tasarımın ürünüdür. Özellikle Doğu Eyaletleri'ndeki sütunlu caddelerde sütunlu portikolar bizzat cadde kompleksi olarak tanımlayacağımız yapı tasarımı içinde yer almaktadır.

Sütunlu caddeler İmparator Augustus Döneminde Suriye'nin sahil kentlerinde (Palmyra, Apamea, Bostra, Damascus) ortaya çıkmış ve çok geçmeden Roma'nın doğu eyaletlerinde yaygınlaşmış, Anadolu coğrafyasında da örnekleri görülmeye başlanmıştır (Boethius & Perkins, 1971, s. 394). Sözü edilen coğrafyalarda Roma Dönemine kadar caddeler sadece ulaşım aracı olarak hizmet vermiş, caddenin başlı başına anıtsal bir yapı haline gelmesi fikri Roma Dönemiyle birlikte mimariye giren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerkan'ın da belirttiği gibi M.S. 1. ve 2. yüzyılda doğu eyaletlerinde birçok kentte sütunlu cadde inşasının ivme kazandığı anlaşılmaktadır (1924, s. 140).

Mimaride, yapı tasarımlarının gelişiminde iklim, ekonomi, sosyal yapı ve bununla bağlantılı sosyal yaşam gibi unsurların etkisi büyüktür. Sütunlu caddelerin inşasında da bu faktörlerin etkisi görülmektedir. Suriye'de Apameia ve Palmyra ile Doğu Ürdün'de Gerasa'da kışın çok soğuk, yazın çok sıcak ve kavurucu olan kara ikliminin egemen olduğu yörelerde ve Akdeniz havzasında kışın genellikle ılık ve yağmurlu, yazın ise sıcak geçtiği bölgelerde, sözü edilen iklimle uyumlu olarak halkın yağmurdan ve güneşten korunaklı olarak sütunlu portikolar altında rahatça dolaşmalarını ve bu portikoların arkasında yer alan dükkânlardan alışveriş edebilme imkânını sağlayan cadde tasarımlarının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca sütunlu caddelerin yağmurlu havalarda halk toplantılarına da hizmet ettiği bilinmektedir (Coulton, 1976, s. 177). Sözü edilen yüzyıllarda ekonomik refahın artması, kentler arasındaki rekabeti

¹ Roma barışı anlamına gelen Pax Romana, Roma'nın ilk imparatoru Augustus ile telaffuz edilen bir terim olmuştur. Augustus'la birlikte savaşlarla geçen sıkıntılı günler geride kalmış ve barış, refah, güvenlik ve huzur sağlanmıştır. bkz. Tekin, 2008, s. 226.

² Boethius-Perkins, 1971, 282; Yunanistan'da Thermon Apollon tapınağı ve Bouleuterion yapısının bulunduğu kesimde yer alan M.Ö. 3. yüzyıla ait bir stoa yapısı, Apollon tapınağında yılda iki kez kurulan pazarla ilgili olarak inşa edilmiş olup caddeyle ilgili ilişkili bir konumu bulunmamaktadır bkz. Coulton, 1976, s. 179. Sadece sütunlu caddelerde portiko ve arkasında yer alan dükkânlardaki alış-verişin yapıldığı ticari fonksiyonu üstlendiği anlaşılmaktadır.

³ Günümüzde Aydın İli Söke İlçesi Güllübahçe Mahallesi'nde bulunan Priene antik kentinde, kentin batı kapısından başlayıp, agoraya doğru uzanan doğu-batı caddesinin genişliği 7.36 metredir. Caddenin hemen arkasında yer bulan Kutsal Stoa caddenin ayrı bir yapı olarak inşa edilmiştir. bkz. Coulton, 1976, s. 177.

artırılmış ve kamusal mimaride aşırıya kaçacak kadar ileri giden malzeme kullanımı anıtsal yapıların inşasına imkân tanımıştır. M.S. 1. ve 2. yüzyıllar Roma İmparatorluğu için Pax Romana Dönemi olarak anılmakta, bu dönemde ekonomik refahla bağlantılı olarak maddi imkânların artışı ve böylece ticari hayatın ivme kazanması, sirkülasyonun yoğun olacağı geniş caddelere ve bunlarla bağlantılı dükkân tasarımlarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Kentin sosyal hayatında bu caddeler, halkın başlıca ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmet veren ve yerleşim bölgesinin merkezi yerinde bulunan alış-veriş noktaları olmuşlardır (Machatschek & Schwarz, 1981, s. 65). Bahsi geçen sebepler yanında; Roma'nın askeri karakterli bir toplum yapısına sahip olması, sefere çıkış ve zaferle dönüşleriyle bağlantılı olarak inşa ettikleri zafer taklarının mimari repertuar içine dâhil edilmesine sebep olmuştur. Söz konusu bu taklar konum olarak genellikle anıtsal ölçülerdeki sütunlu caddelerle bağlantılı olup bu amaca hizmet eden cadde örnekleri kutlama ve törensel karakterlerinden dolayı "tören caddeleri" olarak da tanımlanmıştır.

Bu çalışmada, Anadolu'nun Doğu Akdeniz havzasında kalan antik dönem terminolojisiyle Lykia⁴, Pamphylia⁵ ve Kilikia⁶ bölgelerinde yer alan yerleşimlerden kalıntılarıyla korunagelmüş ve bunun yanında antik kaynaklar ışığında bilgi edinilen sütunlu cadde örnekleri, ait oldukları kentler bağlamında konumlarıyla ilgili bilgiler verilerek, antik dönem kent planlaması kapsamında yapılan değerlendirmelerle sunulacaktır.

Lykia, Pamphylia ve Kilikia Bölgeleri Sütunlu Caddeleri

Sözü edilen bölgeler kapsamında yer alan sütunlu cadde örnekleri incelendiğinde: prensipte genişlikleri ortalama 11-15 m. arasında değişen geniş bir yaya yolu ve sütunlu portikolarla birlikte genişliğin 20-25 metreye ulaştığı mimari birimler olduğu gözlenmektedir. Cadde uzunlukları bin metreye yakın ve üzerine çıkan Anadolu ve Suriye örnekleri bilinmektedir⁷.

Anadolu Roma Dönemi mimarlık tarihinde önemli bir yere sahip olan sütunlu caddelerin bilinen en erken örneklerinden birisi Orontes (Asi) nehri üzerinde konumlanan Antiochia Orontes (Antakya) sütunlu caddesidir. M.Ö. 64 yılında Romalı General Büyük Pompeius Selevkos hanedanlığına son vermiş ve Suriye'yi Roma İmparatorluğu topraklarına katmıştır. Antiochia ise yeni kurulan Syria eyaletinin başkenti olmuş, Roma ve Alexandria'dan (İskenderiye) sonra Roma İmparatorluğu'nun üçüncü büyük kenti konumuna gelmiştir (Najbjerg & Moss, 2014, s. 29). İmparator Augustus Döneminde (M.Ö. 27- M.S. 14) kentin en muhteşem anıtlarından olan sütunlu caddesi, dönemin mimari projeleri kapsamında hayata geçirilmiştir. Daha sonra imparator Tiberius Döneminde ise söz konusu cadde sütunlu portikoların inşasıyla daha anıtsal bir görünüm ve işlevsellik kazanmıştır⁸.

Antiochia Orontes kenti, mimar Xenarius'un tasarımına göre Silpios (Habib Neccar Dağı) dağının kuzeybatı yamaçları ile Asi nehri arasında uzanan yamaç ve ova düzlüğü üzerinde kurulmuştur (Downey, 1961, s. 67). Kentin omurgasını teşkil eden sütunlu ana caddesi güneyde Daphne (Harbiye) kapısı, kuzeyde Aleppo (Halep) kapısı aksında yer almaktadır⁹. Antik dönem yazarlarından Malalas'ın kayıtlarına göre, İmparator Augustus'un kenti ziyareti sırasında, kral Herod¹⁰ caddenin onarımıyla ilgili yetki almış ve caddenin zeminini döşetmiştir (Downey, 1961, s. 174). Bu bilgi antik dönem yazarlarından

⁴ Lykia bölgesi günümüzde Teke yarımadasının bulunduğu kesimdir.

⁵ Pamphylia bölgesi günümüzde Antalya ilinin doğu kesimini tümüyle kapsayan ve Akdeniz'den Toroslar'ın güney eteğine doğru uzanan kıyı şerididir.

⁶ Antik çağda Alanya'dan Kinet Höyük'e kadar uzanan ve kuzeyde Toros dağlarıyla sınırlanmış olan bölge Kilikya olarak adlandırılır.

⁷ Anadolu'da Antiocheia Orontes caddesi 2840 m., Perge sütunlu caddesi 1140 m., Side sütunlu caddesi 840m; Suriye'de Palmyra caddesi 1180 m., Damascus caddesi 1500m., Apamea caddesi 2000 m., Bosra caddesi 860 m., uzunluğundadır.

⁸ Antiocheia Orontes kentinin Roma Dönemindeki değişimi; Kral Herod, Roma imparatorları Augustus ve Tiberius Döneminde gerçekleşmiştir. Princeton Üniversitesi tarafından 1932 ve 1939 yılları arasında yapılan kazılarda kuzey-güney aksında uzanan sütunlu ana cadde tespit edilmiştir bkz. Kenfield, 2014, s. 49-50. Söz konusu çalışmalarda, tali caddelerin ana cadde ile kesiştiği tespit edilmiş olup günümüzde sözü edilen kalıntılar modern kentin ana caddesinin altında yer almaktadır bkz. Kenfield, 2014, s. 51.

⁹Antik Roma kent planlığında kuzey- güney aksında uzanan cadde Cardo Maximus, bu caddeyle merkezde kesişen doğu-batı aksında uzanan cadde ise Decumanus Maximus olarak adlandırılır.

¹⁰ Büyük Herod lakabıyla bilinen ve Roma İmparatorluğu tarafından Kudüs'e kral olarak atanan kişi.

Josephus'un kayıtlarıyla da kanıt bulmakta olup caddenin mermerle döşendiği ifadesi yer bulmaktadır (Coulton, 1976, s. 179). Caddeyle ilgili ikinci imar faaliyeti imparator Tiberius Döneminde (M.S. 14-37) gerçekleşmiş ve caddenin her iki kenarına sütunlu portikolar inşa ettirmiştir (Downey, 1961, s. 174). Malalas'ın anlatımlarında, Tiberius'un heykelinin senato ve Antiochia halkı tarafından caddeye dikirildiği belirtilmekte ve bu bilgi yazıtlarla da kanıt bulunmaktadır (Downey, 1961, s. 176). Kuzey-güney aksında uzanan sütunlu ana caddeyle, diğer tali caddelerin kesişim noktalarına tetrapylonlar inşa edilmiş ve tüm cadde heykellerle donatılmıştır (Downey, 1961, s. 176). M.S 2. yüzyılda cadde yaya yolu genişliğinin 9 m., her iki kenarındaki sütunlu portikoyla birlikte 27 metreden daha fazla bir genişliğe sahip olduğu bilinmektedir. Sütunlu portikoların arkasında ise dükkânlar yer bulmaktadır. Antik yazarlardan Libanius kayıtlarında kenti överken, caddeye ait sütunlu portikoların genişliğinden ve rahat dolaşım alanı sağladığından bahsetmektedir (Stillwell, 1976, s. 62).

Kilikia bölgesinde Adana'nın 16 km. kuzeyinde Augusta antik kenti yer alır. Kentte, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda uzanan ve doksan derecelik açı yaparak kesişen iki sütunlu cadde yer almaktadır. Gough'un verdiği bilgilere göre (Gough, 1956, s. 175-176); caddeye ait yekpare sütunların yüksekliği, Korinth düzenindeki mermer başlıklarıyla birlikte 6.75 metredir. Sütunların bazıları kireç taşından, bazıları ise kırmızı konglomeradan işlenmiştir. Doğu-batı aksında uzanan caddenin, doğu ucunda bir zafer takıyla sonlandığı belirtilmektedir. Mimari yapı elemanları üzerindeki değerlendirmelerden, caddenin M.S. 2. yüzyıla tarihlenebileceği belirtilmiştir. Kentin Seyhan nehrinin suları altında kalması sebebiyle sözü edilen caddelere ait kalıntılar korunagelmemiştir.

Kilikia bölgesi kentlerinden olan Antiochia ad Cragum (Endişegüney), Gazipaşa'nın 18 km. güney doğusunda yer almaktadır. Antik kentin doğu-batı aksında uzanan sütunlu caddesinin doğu ucunda tek geçitli bir zafer takı yer almakta olup cadde kent merkezinde yer alan agorada son bulmaktadır. Takın hemen önünde bulunan granit sütunlardan, döneminde caddenin sütunlu portikosuna ait oldukları anlaşılmaktadır. Mermer sütun başlıkları Korinth düzenindedir. Cadde üzerinde yazıtlı heykel kaidelerine ait mimari elemanların bulunduğu belirtilmektedir (Bean, 1970, ss. 184,185). Tak üzerinde yapılan değerlendirmeler, işçilik bakımından M.S. 3. yüzyıl inşa tekniğiyle örtüştüğünü göstermektedir. Bu bağlamda caddenin de 3. yüzyıldan olduğu önerilmektedir (Erdemgil & Özoral, 1975, s. 8).

Kilikia bölgesi sınırları içinde kalan Tarsus'da Cumhuriyet Alanı'na yakın bir noktada yapılan kazılarda açığa çıkartılan cadde, cardo maximus olarak tanımlanan kentin kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan caddesidir (Alkaç & Kaplan, 2017, s. 77). Caddenin doğusunda sütunlarla oluşturulan portikolu bir mimari yapılanmanın olduğu ve caddenin dikdörtgen planlı bir kanalizasyon sistemine sahip olduğu belirtilmektedir (Alkaç & Kaplan, 2017, s. 77). Cadde ve portikolar arasındaki kot farkından dolayı, caddenin imparator Augustus Döneminde tamamlandığı ve portikoların ise imparator Hadrianus'un kenti ziyareti şerefine sonradan eklendiği önerilmektedir (Zoroğlu, 1996, s. 251).

Bir diğer Kilikia bölgesi kentlerinden olan Anazarva, Kozan'nın 28 km. güneyinde yer alır. Kentte biri kuzey-güney, diğeri ise doğu-batı doğrultusunda uzanan iki sütunlu caddesi yer alır. Kuzey-güney caddesi anıtsal zafer takından başlayıp, kuzeydoğuya kentin hamamlarına doğru uzanır. Bu cadde kentin Roma ordugâhı olduğu dönemde askeri eğitim sokağı olarak da kullanılan cardo caddesidir (Gough, 1952, s. 105). Cadde dirsek yaptığı noktada doğu-batı caddesiyle birleşir. Caddenin portikosuna ait sütunlar kırmızı ve mavi renkli konglomera taşından inşa edilmiştir. Birçok sütunlu cadde örneğinde görüldüğü gibi, heykellerin taşınabilmesi için sütunlara konsollar yerleştirilmiştir. Kompozit düzende yapılmış olan sütun başlıkları mermerdir. Kentin doğu-batı aksında uzanan caddesi ise, batı kapısından başlar ve doğuya doğru uzanır. İn-situ sütunlar, caddenin sütunlu portikosuna kanıt oluşturur.

Kilikia bölgesi kentlerinden olan Olba-Diocaeria (Uzuncaburç) Silifke'nin 30 km. kuzeyinde yer alır. Kentin ana caddesini, tiyatro ile Tyche tapınağı arasında yer alan ve doğu-batı doğrultusunda uzanan sütunlu cadde oluşturur. Cadde kentin doğu kapısından başlar ve batıya doğru devam eder. Caddeye ait in-situ sütun kaideleri ve yol üzerindeki abidevi kapıya ait beş adet sütun görülebilir durumdadır. Cadde Paribeni-Romanelli tarafından M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir¹¹ (Paribeni ve Romanelli, 1914, s. 90). Kent, kuzey- güney aksında, kuzeye doğru kent suru üzerinde yer alan kemerli kapıya doğru

¹¹ Kentteki Tyche tapınağı yazıtıyla M.S. 2. yüzyıla tarihlenir. Caddenin Tyche tapınağıyla aynı eksen üzerinde olması ve sahip oldukları Korinth başlıklarının benzer mimari özellikleri göstermesi, caddenin de M.S 2. yüzyıla tarihlenmesini sağlar bkz. Paribeni ve Romanelli, 1914, s. 90.

uzanan ikinci bir sütunlu caddeye sahiptir. Yazıtına göre sözü edilen kapı imparator Arkadius ve Honorius (M.S. 398-405) tarafından onarım geçirmiştir (Boysal, 1963, s. 7). Yazıttan da anlaşıldığı gibi, kapının ilk inşa dönemi sözü edilen imparatorlardan daha öncesine ait olmalıdır. Kapıyla aynı aksta olduğu gözlenen caddenin de kapının ilk inşa evresiyle eş zamanlı olduğu önerilmektedir.

Kilikia bölgesi kentleri içinde yer alan Hierapolis-Castabala, Osmaniye'nin 24 km. kuzeydoğusunda yer alır. Kentin güney kapısından başlayan cadde, kuzeyde tiyatronun arkasında son bulur (Bent, 1981, s. 234). Caddenin portikolarına ait Korinth düzenindeki sütunları mavi ve kırmızı konglomera taşından işlenmiştir. Sütunlar üzerindeki yazıtlı konsollar, döneminde üzerine yerleştirilen heykellerin bulunduğu kanıt oluşturur. Benzer konsol düzenlemeleri komşu kentler Diocaesarea ve Pompeiopolis kentleri sütunlu caddelerinden de bilinmektedir. Kentin doğu-batı aksında uzanan ikinci sütunlu caddesi, sütunlu kısımlardan geriye bir iz kalmamakla birlikte, yazıtlı heykel kaidelerinin varlığıyla anlaşılmaktadır (Stillwell, 1976, s. 392).

Kilikia bölgesi kentlerinden olan Seleukeia Kalykadnos'da (Silifke), kentin tiyatrosundan güneydoğu yönüne doğru uzanan sütunlu bir caddenin varlığından Beaufort bahseder (1918, s. 93). Roma İmparatorluk Dönemine tarihlenen caddeyle ilgili bilgiler çok kısıtlı olmakla birlikte, Heberdey-Wilhelm cadde temeline ait kalıntıları (Heberdey ve Wilhelm, 1896, s. 101), Longlois (1861, s. 182) ise caddeye ait sütunları gördüğünden söz eder.

Korykos antik kenti Dağlık Kilikia'da, Kalykadnos (Göksu) ve Lamos (Limonlu) akarsuları arasında kalan Olba Bölgesi'nin kıyı kentidir. Kentte gözlenen sütun kaideleri, sütun tamburları, sütun başlıkları, arşitrav, friz, konsollu korniş blokları gibi mimari öğeler değerlendirildiğinde; kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda birbirine paralel uzanan iki sütun dizisinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Sütun sırasının 80 m'ye varan uzunluğu ve paralel doğrultuda uzanan iki sütun dizisi arasındaki 14,20 metrelik genişlik dikkate alındığında, böylesine ince ve uzun bir yapılanmanın, döneminde bu kesimde yer alan bir sütunlu caddenin varlığına işaret ettiği önerilmektedir (Aşkın, 2012, s. 294, 299). Bazı sütunların üzerinde heykellerin yerleştirildiği konsolların bulunması da, bu öneriyi destekler niteliktedir. Yine mimari kalıntılardan hareketle sütunlu caddenin, anıtsal kuzey kapısından başlayarak uzantısının devam ettiği tespiti belirtilmektedir. M.S. 2. yüzyılın sonları ile M.S. 3. yüzyılın başları arasındaki zaman aralığında yoğunlaşan Olba Bölgesi genelindeki mimari gelişmelerin Korykos'u da etkilediği ve bu bağlamda sözü edilen tarih aralığında sütunlu caddenin inşasının gerçekleştirildiği önerilebilmektedir (Aşkın, 2012, s. 294).

Kilikia bölgesi kentleri içinde yer alan Soloi-Pompeiopolis (Viranşehir), Doğu Akdeniz'deki önemli liman kentlerinden birisidir. Mersin'in 11 km. batısında yer alır. Kentin ana eksenini teşkil eden 450 metrenin üzerinde uzunluğa sahip olan kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan cadde, kentin cardo maximusu olarak en önemli aksını oluşturmaktadır (Yıldırım, 2017, s. 71). Kuzey-güney doğrultusunda uzayıp giden sütunlu cadde, kent kapısı ile limanı birleştirir. Döneminde 200 adet olduğu belirtilen (Beaufort, 1918, s. 248) cadde sütunlarından, günümüzde 42 âdeti korunagelmıştır. Her iki kenarında yer alan portikoların üstü kemerlerle kapatılmıştır. Cadde genişliği 14.5 metredir (Peschow & Bindokat, 1975, s. 374). Sütunlar üzerinde heykellerin yer aldığı yazıtlı konsollar bulunmaktadır. Cadde mimari özelliklerine bakılarak M.S. 150-200 yılları arasına tarihlenmektedir (Paribeni ve Romanelli, 1914, s. 88).

Pamphylia bölgesinin önemli liman kentlerinden olan Attaleia'da (Antalya) bulunan bir yazıttan (Lanckoronski, 1890-92, s. 20), kentin sütunlu bir caddeye sahip olduğu anlaşılır. Yazıt içeriğinden caddenin imparator Claudius Döneminde (M.S. 41-54), onun finansmanı ile onarımının gerçekleştirildiği anlaşılır (Martin, 1956, s. 176). Cadde ile ilgili bilgiler sözü edilen yazıtla sınırlıdır.

Pamphylia bölgesi kentleri içinde yer alan Perge (Aksu) antik kentinde, akropolün eteğinde yer alan şehir merkezinde kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda uzanan ve birbiriyle dik açıda kesişen iki cadde, kenti dört bölgeye ayırır (Akurgal, 1978, s. 331). Caddelerin kesişim noktasında ise bir tetrapylonun mevcut olduğu önerilmektedir (Anadolu, 1980, s. 14). Kentin güney kesiminden başlayan cadde uzantısı bir kapının yer aldığı kesimde hafif kıvrım yaparak akropol eteklerine doğru 300 m. boyunca istikametini devam ettirir. Caddenin kaldırımıyla yaya yolu 20 m. genişliğinde olup her iki tarafından derinlikleri ortalama 5-6 metreyi bulan portikolar ve gerisinde derinlikleri 5-8 metre arasında değişen dükkanlar yer alır (Mansel, 1967, s. 101). Yassı ve büyük boyutlu kaldırım taşlarıyla döşemli olan caddenin ortasında uzanan kanal 2.5 metre genişliğinde ve 1.17 metre derinliğindedir (Lanckoronski, 1890-92, s. 131). Kanal kentin atık sularının kent dışına taşınması işleviyle inşa edilmiştir. Sütunlu portikolar arasında heykeller ve yazıtlı parçalar açığa çıkarılmıştır (Mansel, 1958, s. 240). Caddeye ait dükkânların

bulduğu kesimde ortaya çıkan yazıtlı bir mozaik parçasından, dükkânın bir hekime ait olduğu anlaşılır (İnan, 1985, s. 125).

Perge kent planının tasarımı, tepe önünde kurulan Kuzey Suriye kentlerinden Dura- Europos'a benzer. Tepe önünde T şeklinde kesişen iki ana cadde söz konusu kentler için karakteristiktir (Rostovtzeff, 1932, s. 177).

Pamphylia bölgesi kentleri içinde yer alan Side'de (Selimiye), kentin şehir kapısından girildiğinde karşılaşılan büyük meydandan başlayarak biri kuzey-güney, diğeri ise doğudan-güneybatıya doğru eksen değiştirerek uzanan iki sütunlu caddesi yer bulmaktadır. Kuzey-güney aksında yer alan caddenin genişliği 9 metredir (Mansel, 1963, s. 17). Doğu portikosu önünde atık suyu drene eden bir su kanalı bulunmaktadır. Portikoların gerisinde derinlikleri 5 metreyi bulan dükkânlar yer alır (Mansel, 1963, s. 17). Portikolara ait sütunlar Korinth düzenindedir. Aşağı yukarı 1000 metre uzunluğunda, 9.60 metre ile 11.60 metre arasında değişen genişliğe sahip olan doğu-güneybatı caddesi ise (Mansel, Bosch vd., 1951, s. 12) çeşitli noktalarda eksen değiştirerek, kent tiyatrosunun kuzeyinde dik açılı bir dirsek yaparak güneybatı yönünde uzantısı devam eder ve geniş bir meydana son bulur. Caddenin dirsek yapısı, yön değiştirdiği kısımda, kemerli bir girişe sahip anıtsal bir kapı iç kente geçiş sağlar. Korinth düzeninde mermer başlıklara sahip olan sütunların gövdeleri gri renkli granitten üretilmiştir. Caddenin doğu kesiminde kalan sütunlu portikosunun önünde, yassı taş levhalarla sütun dizilerinden ayrılmış olan açık su kanalı yer alır. Yapılan değerlendirmeler caddenin bir seferde belli bir planlama kapsamında inşa edildiğini göstermektedir. Bu planlamada caddeden önce inşa edilen yapıların göz önüne alındığına, cadde uzantısı boyunca gözlenen eksen değişiklikleri işaret etmektedir (Mansel, 1963, s. 27).

Sözü edilen cadde bir taraftan kentin ana kapısı ile agora, tiyatro, hamam, sarnıç ve çeşmeler gibi önemli yapıların yer aldığı şehir merkezini, liman ve kentin güneybatı ucundaki tapınaklarla birleştirmekle kent trafiğinde birinci derecede rol oynamaktadır. Side gibi bir liman ve ticari aktivitenin yoğun olduğu bir bölgede caddenin geniş ölçülerdeki yaya ve araç yolu büyük önem arz ediyor olmalıdır.

Side sütunlu caddelerinde yürütülen kazılarda, döneminde sütunlar arasında yer bulunduğu anlaşılan heykel ve heykel grupları açığa çıkarılmıştır (Mansel, 1978, s. 30).

Anadolu'da Akdeniz bölgesinin batı kesiminde kalan Likya bölgesi kentleri içinde Limyra (Turunçova) ve Phaselis'de (Tekirova) sütunlu caddelerin varlığı kazılarla açığa çıkartılmıştır.

Limyra sütunlu caddesi J. Borchhardt başkanlığında yürütülen kazılarda ortaya çıkartılmıştır. Kentte Ptolemaion¹² olarak tanımlanan yapının güneydoğusunda yapılan çalışmalarda, caddenin taban döşemesi ve caddeye ait olan Korinth düzeninde başlıklar ve sütun tamburları açığa çıkartılmıştır (Konecny, 1989, s. 190). Caddenin altından geçen oluklardan, kanalizasyon sistemine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut kalıntılardan sütunlu caddenin Ptolemaion yapısına doğru uzandığı tespit edilmiştir. Yapıyla ilgili veriler üzerinden yapılan değerlendirmeler, Geç Roma Döneminden olabileceği önerisini getirmektedir (Konecny, 1989, s. 190).

Phaselis sütunlu caddesi, kentin kuzey limanı ile güneybatı limanını birleştiren ve bu bağlamda kentin kuzey-güney aksında uzanan ana caddesidir. Roma İmparatorluk Dönemi kent planında ana cadde olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır (Blackman, 1978, s. 833). Caddenin güney ucunda yer alan mermer bloklar, imparator Hadrianus'un kenti ziyareti onuruna inşa edilen anıtsal kapıya aittir (Schlager, Blackman ve diğerleri, 1981, s. 89).

Sonuç

Hellenistik Dönemin kapanışına kadar ele aldığımız bölgelerde arkeolojik veriler ya da antik kaynaklarda kayıtları bulunan anıtsal sütunlu cadde olarak tanımlanabilecek bir örnek bilinmemektedir. Sütunlu caddeler anıtsal mimarisiyle Roma İmparatorluğu'nun özellikle doğu eyaletlerinde, işlevselliğin dışında propaganda aracı olarak kullandığı bir tasarım olarak yer bulduğu vurgulanabilir.

Anadolu'nun Doğu Akdeniz havzasında kalan Lykia, Pamphylia ve Kilikia bölgeleri kapsamında kalan kentlere ait sütunlu cadde örnekleri, antik şehircilik kavramı içinde konumları bakımından değerlendirilerek, yapılan tespitler aşağıda sunulmuştur.

¹² Hellenistik Dönemde Ptolemaios Hanedanlığında, hükümdar kültüyle bağlantılı yapı.

Değerlendirme kapsamına alınan kentler arasında Phaselis, Attaleia Side, Korykos, Soloi-Pompeiopolis gibi ticaretin ve alışverişin yoğun olduğu liman kentleri yer almaktadır. Sözü edilen kentlerin ticari merkezler olduğu düşünüldüğünde, limanla bağlantılı olarak inşa edilen sütunlu caddelerin kent trafiğinde ne denli önemli rol oynadıkları anlaşılır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, sütunlu caddelerin ilk örneklerinin Suriye'nin liman kentlerinde ortaya çıkışı da, bu durumu destekler niteliktedir.

Perge, Augusta, Anavarza kentlerinde uygulandığı gibi, sütunlu iki cadde tepe önünde dik açıda kesişerek haçvari bir plan gösterir. Fırat nehri kıyısında Dura-Europos ve Kuzey Afrika'da Timgad kentinde yer alan sütunlu caddeler, buldukları konumlarıyla sözü edilen Anadolu kentleriyle benzerlik gösterirler.

Birçok sütunlu cadde örneği, anıtsal kent giriş kapılarıyla, zafer taklarıyla, bağlantılı olarak konumlandırılmıştır. Perge, Side, Augusta, Antiochia ad Cragum, Anavarza, Antiocheia on Orontes, Olba-Diocaesarea, Hirapolis-Castabala sütunlu caddeleri anıtsal kapılarla bağlantılı olarak inşa edilen örneklerdir. Zafer taklarının fonksiyonu düşünüldüğünde, sefere çıkış ve dönüşlerde bu caddelerden büyük alayların geçtiği hayal edilebilir.

Sütunlu caddelerin; Side, Hierapolis-Castabala ve Olba- Diocaesarea örneklerinde olduğu gibi tiyatro yapılarıyla da bağlantılı olarak inşa edilen örneklerinin bulunması, tiyatro önündeki trafik akışını rahatlatmak amacıyla tasarlandıklarını düşündürür. Suriye Bostra kentinde de benzer bir düzenleme bulunmaktadır.

Sütunlu caddelerin tapınaklara yönelen örnekleri arasında Tychaion'a (Şans tanrıçası Tyche için inşa edilen tapınak) ulaşan Olba-Diocaesarea ve Ptolemaion'a ulaşan Limyra sütunlu caddeleri sayılabilir.

Kentlerin agorasıyla bağlantılı örnekleri arasında Antiochia ad Cragum sütunlu caddesi gösterilebilir. Agoradan alınan malların, sütunlu caddelerde yer alan dükkânlarda satışa sunulduğu önerilebilir. Kışın soğuktan, yazın sıcaktan koruyan üstü örtülü portikolarda dolaşmak ve dükkânlardan alış-veriş yapmak, sütunlu cadde mimarisiyle kent halkına sunulan bir konfor olarak değerlendirilebilir.

Caddelerde uzun mesafelerdeki yön değişikliğini belirtmek için, Perge örneğinde görüldüğü gibi önemli kesişim noktalarına kemerler, tetrapylonlar inşa edilmiştir. Bazı örneklerde cadde kent kapısı yanında genişleyerek oval bir meydan oluşturur. Side ve Perge sütunlu caddeleri buna örnek teşkil eder. Perge sütunlu caddesi kent kapısının gerisinden başlangıç yaparak, bir meydanla kuzey-güney doğrultusunda akropol eteklerine kadar uzanır. Benzer örnekler Doğu Ürdün'de Gerasa'da ve Suriye'de Palmyra'da yer bulur.

Sözü edilen tüm örneklerde, sütunlu caddelerdeki portikoların cephesi caddeye bakmakta olup, böylece kentin mimari çehresine çarpıcı bir özellik kazandırılmak istendiği anlaşılır. Sütunlu caddeler kent planlamasında buldukları konumlarıyla ana arterleri oluşturmanın dışında; ticari, törensel, dinsel ve halkın toplanabileceği bir fonksiyon kazandırılarak, üstü kapalı portikolarda iklimin vermiş olduğu zor koşullardan uzak, alış-veriş ve dolaşım imkânı sunan odak merkezleri oldukları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1978), *Ancient Civilization and Ruins of Turkey*, Phoenix Yay., İstanbul.
- Alkaç, E. ve Kaplan, D.(2017), *Bir Başkent Tarihi ve Anıtları Tarsus*, Ege Yayınları, İzmir.
- Anadolu, M. U. (1980), *Eskiçağ Anadolu'sunda Sütunlu Caddeler*, *E.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi 1/1*, 1980'den ayrı basım.
- Aşkın, E. (2012), Korykos (Dağlık Kilikia) Sütunlu Caddesi ve Kuzey Kapısı, *OLBA XX*, s. 291-321.
- Bean, G. E. (1970), *Journeys in Rough Cilicia 1964 – 1968*, London.
- Beaufort, F. (1918), *Karamania or a Brief Description of the South Coast of Asia Minor*, London.
- Bent, J. T. (1981), Recent Discoveries in Eastern Cilicia, *JHS 11*, s. 231-235.
- Blackman, D. J. (1978), *Researches at Phaselis*, *The Proceeding of the Xth International Congress of the Classical Archaeology*, Volume 2, s. 829-839.
- Boethius, A. ve Ward – Perkins J. B. (1971), *Etruscan and Roman Architecture*, Canada.
- Boysal, Y. (1963), *Uzancaburç ve Ura Kılavuzu*, Ankara.
- Coulton, J.J. (1976), *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford.
- Downey, G. (1961), *A History of Antioch in Syria*, Princeton.
- Erdemgil, S. ve Özorak, F. (1975), *Antiochia ad Cragum*, *TAD 22/2*, s. 55-61.
- Gerkan, A. V. (1924), *Griechische Staedteanlagen*, de Gruyter, Berlin.
- Gough, M. (1952), *Anazarbus*, *AS 2*, s. 110-113.
- Gough, M. (1956), *Augusta Ciliciae*, *AS 6*, s. 165-177.
- Heberdey, R. ve Wilhelm, A. (1896), *Reisen in Kilikien*, Wien.
- İnan, J. (1985), *Perge Kazısı 1984 Çalışmaları, VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, s. 125.
- İplikçioğlu, B. (2007), *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul.
- Kenfield, S. (2014), *Antakya Kazılarının Tarihçesi*, *Antioch On the Orontes/ Asi'deki Antakya*, Ed. S. Redford, s. 37-77.
- Konecny, A. (1989), *Die römische Strasse beim Ptolemaion*, *XI Kazı Sonuçları Toplantısı 2*, s. 190-191.
- Lanckoronski, K. G. (1890-1892), *Stadte Pamphylens und Pisidiens I-II*, Wien.
- Langlois, V. (1861), *Voyage Dans la Cilicie*, Paris.
- Machatschek, A. ve Schwarz, M. (1981), *Bauforschungen in Selge*, *Tituli Asiae Minoris 9*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Mansel, A. M., Bosch, E. ve İnan, J. (1951), *Antalya Bölgesinde Araştırmalar, 1947 Side Kazılarına Dair Ön Rapor*, Ankara.
- Mansel, A. M. (1958), *1946-1955 Yıllarında Pamphylia'da Yapılan Kazılar ve Araştırmalar*, *Bellethen 22*, Sayı 86, s. 211-240.
- Mansel, A. M. (1963), *Die Ruinen von Side*, Berlin.
- Mansel, A. M. (1967), *1967 Perge Kazılarına Dair Ön Rapor*, *TAD 16*, s. 101-103.
- Mansel, A. M. (1978), *Side, 1947-66 Yılları Kazı ve Araştırmaları*, Ankara.
- Najbjerg, T. ve Moss, C. (2014), *Antiocheia Orontes'in Greko-Latin Dönem Tarihçesi*, *Antioch On the Orontes/ Asi'deki Antakya*, Ed. S. Redford, s. 23-35.
- Paribeni, R. ve Romanelli, P. (1914), *Studii e ricerche archeologiche nell' Anatolia Meridionale*, *Monumenti Antichi della Accademia dei Lincei 23*, s. 5-274.
- Peschlow Bindokat, A. (1975), *Zur Säulenstrasse von Pompeiopolis in Kilikien*, *IstMitt 25*, s. 373-391.
- Rostovtzeff, M. I. (1932), *Caravan Cites; Petra, Jerash, Palmyra and Dura*, Clarendon Press, Oxford.

- Schlager, J., Blackman, D.J., Bremer, H., Christern J., Knoblauch, P. ve Schäfer, J. (1981), Phaselis, Beitrage Zur Topographie und Geschichte der Stadt und Ihrer Hafen, Ed. J. Schäfer, *IstMitt* Supplement 24, Tübingen.
- Stillwell, R. (1976), The Princeton Encyclopedia of Classical Sites, New Jersey.
- Tekin, O. (2008), Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Ş. (2017), Yeni Araştırmaların Işığında Soloi-Pompeiopolis liman Caddesi" *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, Cilt.4, Sayı 1, 71-95.
- Zoroğlu, L. (1996), Tarsus Cumhuriyet Alanı 1994 Yılı Çalışmaları, *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, s. 245-262.